

Hålvägar vid Lyckås

Arkeologisk förundersökning av hålvägssystem RAÄ-nr
Skärstad 214 och 218 inför planerad vindkraftsetablering
inom fastigheten Lyckås 2:1, Skärstad socken i
Jönköpings kommun, Jönköpings län

Hålvägar vid Lyckås

Arkeologisk förundersökning av hålvägssystem RAÄ 214 och 218 inför planerad vindkraftsetablering inom fastigheten Lyckås 2:1, Skärstad socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län

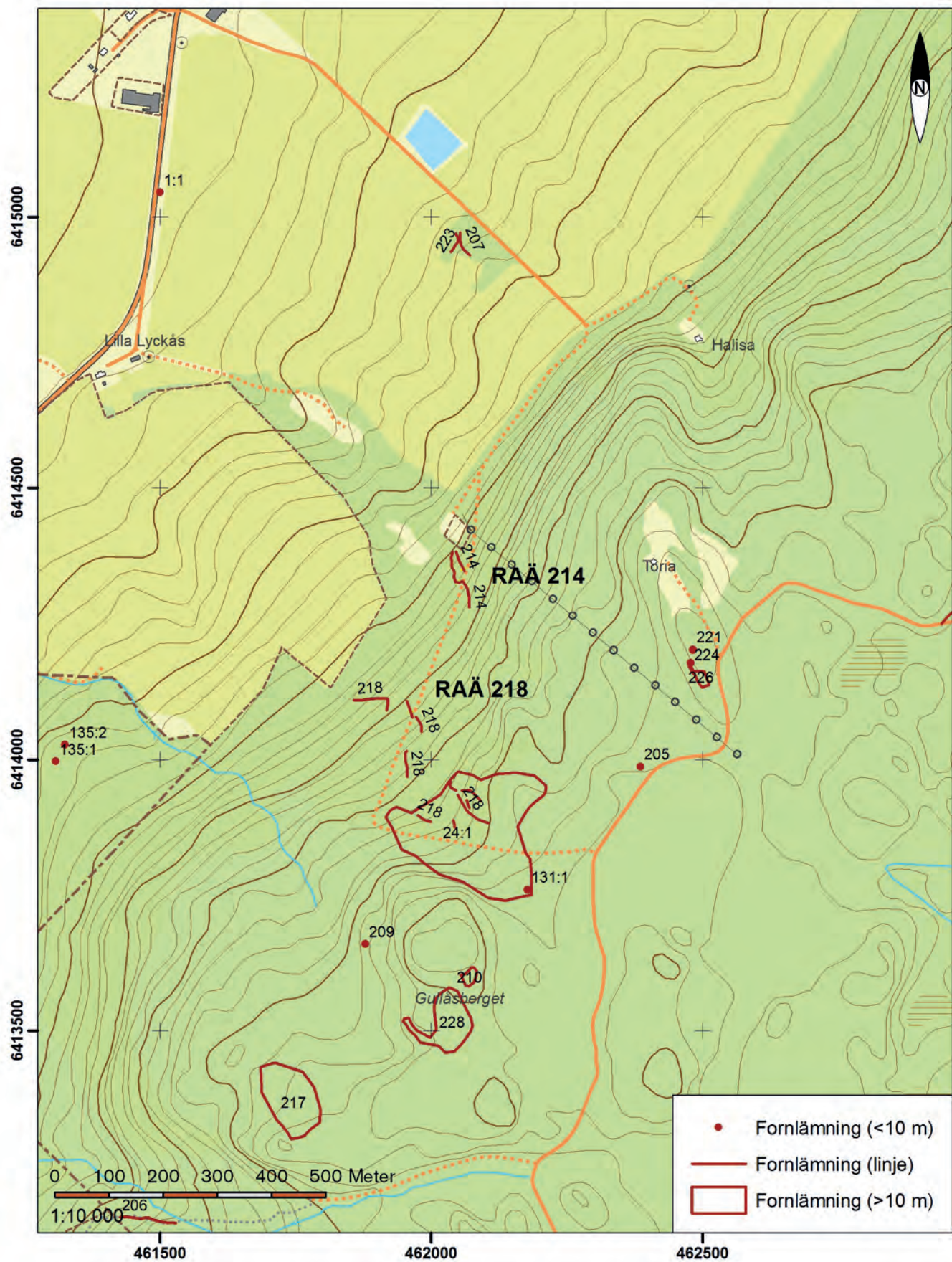
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2017

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Topografi.....	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	6
Tidigare undersökningar.....	7
Resultat.....	7
Hålvägar.....	7
Hålvägssystem RAÄ 214.....	8
Hålvägssystem RAÄ 218.....	10
Hålvägarnas ändamål och ålder.....	12
Fynd.....	13
Sammanfattning.....	13
Åtgärdsförslag.....	13
Administrativa uppgifter.....	14
Referenser.....	15
Tryckta källor.....	15
Arkiv.....	15

Bilagor

- Bilaga 1. Vedartsanalys
- Bilaga 2. ¹⁴C-analys
- Bilaga 3. Profilitritning RAÄ 214.

FIGUR 1. Utdrag ur digitala ekonomiska kartans blad 64E 1gS. Hålvägarna RAÄ-nr Skärstad 214 och 218 markerade. Skala 1:10 000.

Inledning

Med anledning av planerad vindkraftsetablering har en arkeologisk förundersökning genomförts av färdvägssystem med hålvägar: RAÄ 214 och 218, Skärstad socken i Jönköpings kommun. Det är en breddning av en befintlig skogsväg som har föranlett uppdraget och därför är det endast de delar av lämningarna som påverkas av denna vägbreddning som har undersökts. Förundersökningen genomfördes i början av april 2017 av Jönköpings läns museum.

Beställare av uppdraget var Statkraft Södra Vindkraft AB och fält- och rapportansvarig var antikvarie Anna Ödeén.

Målsättning och metod

Målsättningen med förundersökningen av hålvägarna var dels att dokumentera dem och om det ansågs behövt komplettera utredningens beskrivning. I målsättningen ingick också att om möjligt datera lämningarna.

De aktuella frågeställningarna var: Vilket ändamål har hålvägarna haft: allmän färdväg, fägata eller något annat? Hur gamla är de? Finns det daterbara fynd i dem?

För att söka svar på dessa frågor snittades de tre hålvägar som skulle komma att beröras av vägbreddningen med hjälp av grävmaskin. Profilen av dessa snitt rensades upp, fotograferades digitalt och ritades för hand på millimeterpapper. Dessutom samlades, där så var möjligt, kolprover in för vedarts- och ^{14}C -analys. Ansvarig för vedartsanalysen var Erik Danielsson på Vedlab och för ^{14}C -analysen Göran Possnert på Ångströmlaboratoriet, Uppsala Universitet.

Dessutom grävdes två meterrutor i hålvägarna för fånga upp eventuella fynd som kunde ge oss en hjälp med datering. Innehållet i rutorna sållades inte men skärslades igenom. Även metalldetektor användes i sökandet efter daterbara fynd.

Rutor och schakt mättes in digitalt med hjälp av nätverks RTK. Den sedan tidigare inmätta utbredningen av hålvägarna har fått kvarstå då den stämde väl överens med deras placering.

Topografi

Hålvägarna som var aktuella inför föreliggande förundersökning ligger i en brant västsluttning ner mot Skärstaddalen. Området består av stenig och ställvis blockig moränmark som genomskärs av raviner. Området är beväxt med ek, hassel och asp, med en undervegetation av gräs och en rik flora. I backarna är naturliga betesmarker som i väster gränsar till betesvall och åker. Höjden över havet är 230 till 240 meter.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Skärstaddalen har valts ut som riksintresse för kulturmiljövården (nr 74) på grund av dess rikedom av lämningar från bronsålder och framåt men också för dess bebyggelse-, kommunikations- och odlingshistoria (Riksantikvarieämbetet 1990). En analys av ortnamn och äldsta belägg genomfördes under den arkeologiska utredningen, etapp 1 (Vestbö-Franzén 2012). Analysen gällde Skärstaddalens och Svarttorps gårdar och byar och visade på en tidigt framvuxen centralbygd med rika tillgångar på odlingsjord, sankängar vid Landsjön och med ett gott läge rent kommunikationsmässigt. Skogsområdet på höjderna där hålvägarna ligger tolkades som en bygdeavskiljare mellan Skärstad och Svarttorp och ett område som framförallt använts som betesmark och täkt. När Lyckås säteri bildas under 1580-talet ändras dock förhållandena något och en spridd bebyggelse börjar beläggas i området. Det rör sig om dagsverkstorp till säteriet vilket framgår av kartor från 1750 till 1950 (Vestbö-Franzén 2012). Några av dessa ligger i närheten av förundersökningsområdet: RAÄ-nr Skärstad 131:1, 166:1 och 228 (FIGUR 1).

Om man ser på fornlämningsbilden i närområdet till hålvägarna är den rik på fossil åker och enstaka röjningsrösen: RAÄ-nr Skärstad 24:1, 201, 205, 217, 221, 223, 224, 226 och 230. Det finns också, förutom de aktuella hålvägarna, fler färdvägar i form av hålvägar RAÄ-nr Skärstad 206, 207, men också en äldre väg RAÄ-nr Skärstad 220. I övrigt är det två gravar i form av stensättningar som hör till fornlämningsbilden i området, RAÄ-nr Skärstad 135:1-2 (FIGUR 1). De ligger i gränsen mellan den öppna jordbruksmarken och tidigare ängs- och hagmark, vilket är kännetecknande för gravarna i området. Flera gravfält, kända i äldre källor, har odlats bort framförallt under 1800-talet (Vestbö-Franzén 2010).

Lyckås bildades omkring 1580 och det var byn Hallösa som successivt kom att läggas in under säteriet. Det finns anteckningar om att grevinnan Ebba Månsdotter Liljekvist lät "flyttia husenn deden" vilket alltså antyder att det nyupprättade säteriet inte låg på samma plats som själva byn (Vestbö-Franzén 2010). Var Hallösa har legat är osäkert och eftersom de äldre kartorna från Lyckås saknar textdel kunde inte heller kartanalysen ge ledning i form av ägonamn eller bonitetsuppgifter. Det finns dock muntliga uppgifter om att byn har legat söder om säteriet och strax söder om gamla riksettan. I det området har Lyckås i dag en större ladugårdsanläggning. Under den arkeologiska utredning som genomfördes i det området i samband med föreliggande förundersökning påträffades också en stensamling. Den tolkades som en trolig hus- eller spismursrest (Ödeén 2017). Det kan alltså röra sig om ett fragment av Hallösa by.

Tidigare undersökningar

I området har två antikvariska insatser gjorts tidigare, båda med anledning av vindkraftsetableringen. 2010 genomfördes en kulturhistorisk förstudie och 2012 en arkeologisk utredning, etapp 1 (Vestbö-Franzén 2010 och 2012).

Resultat

Hålvägar

Före 1600-talet bestod vägnätet på landsbygden i vårt land framförallt av upptrampade ridstigar, först senare började upprustningen för vagntrafik. Hålvägar bildas främst i sluttande miljöer när människor och djur färdas och där jordmånen av lösa jordarter har en benägenhet att erodera. Ofta ligger flera hålvägar intill varandra, parallellt. Det beror på att man övergav vägen när den blev för djup eller sank och började färdas intill denna.

Som exempel kan hålvägssystemen norr om Sandhem i Västergötland nämnas, de som kallas för Eriksgatuleden. Där finns områden med upp till 30 hålvägar som löper parallellt och där vissa har ett djup på 4 meter (FMIS).

FIGUR 2. Hålväg i RAÄ 214. Foto från sydöst.

FIGUR 3. Plan över schakt och ruta inom RAÄ 214.

Hålvägssystem RAÄ 214

Fornlämning RAÄ-nr Skärstad 214 är registrerat i FMIS som ett färdvägssystem som innehåller två hålvägar, vilka har en sammanlagd längd av cirka 160 meter i nord - sydlig riktning (FIGUR 1). Bredden på anläggningarna är 3–5,5 meter och djupet 0,3–1,2 meter.

Breddningen av den befintliga skogsvägen med anledning av vindkraftsetableringen kommer endast att påverka delar av fornlämningen och därför var det också den delen av lämningen som undersöktes och dokumenterades.

Båda hålvägarna snittades och dokumenterades i profil på västra sidan av skogsvägen. På östra sidan grävdes en provruta, 1 x 1 meter, i hålvägen och området metalledetekterades (FIGUR 3).

Den västra hålvägen inom RAÄ 214 var den av samtliga anläggningar som var tydligast i form och som hade klart avgränsade lager. Det var också den vi valde att samla in provmaterial i. Hålvägen var, där schaktet drogs, cirka 3 meter bred, 0,4 meter djup och hade en 0,8 meter tjock fyllning. Den bestod av en mörkt gråbrun, något sandig humus i övre delen och mot botten ett mer sandigt och grusigt material (BILAGA 3).

Kol fanns i båda dessa lager och samlades in i för analys. Ved-artsanalysen visade att kolet kom från al (BILAGA 1). Det ger oss en tillförlitlig datering vid ^{14}C -analysen eftersom trädslaget har en låg egenålder.

^{14}C -analysen av kolet (Ua-56008 och Ua--56009) som samlades in i hålvägen gav en datering med tyngdpunkt i 1600-talets mitt (BILAGA 2). Det rör sig alltså om en hålväg från historisk tid, vilket i och för sig är något senare än vad vi förväntat men ändå fullt möjligt.

Den östra hålvägen var cirka 3,5 meter bred, 0,3 meter djup och hade en fyllning som var 0,6 meter tjock. Den var i profilen inte lika tydlig som hålvägen strax intill, men hade ett enhetligt brunt, något sandigt lager. Någon enstaka mindre kolbit kunde ses i profilen.

I provrutan, 1 x 1 meter, som grävdes sydöst om vägen påträffades inga fynd. Rutan, som var 0,15 meter djup bestod av brun, sandig humus och hade relativt gott om sten. Inte heller metalldekteringen runt rutan gav fynd som kan hjälpa till med dateringen av hålvägen.

FIGUR 4. Sydvästra hålvägen inom RAÄ 214 i profil. Foto från nordväst.

FIGUR 5. Hålväg inom RAÄ 218. Foto från nordväst.

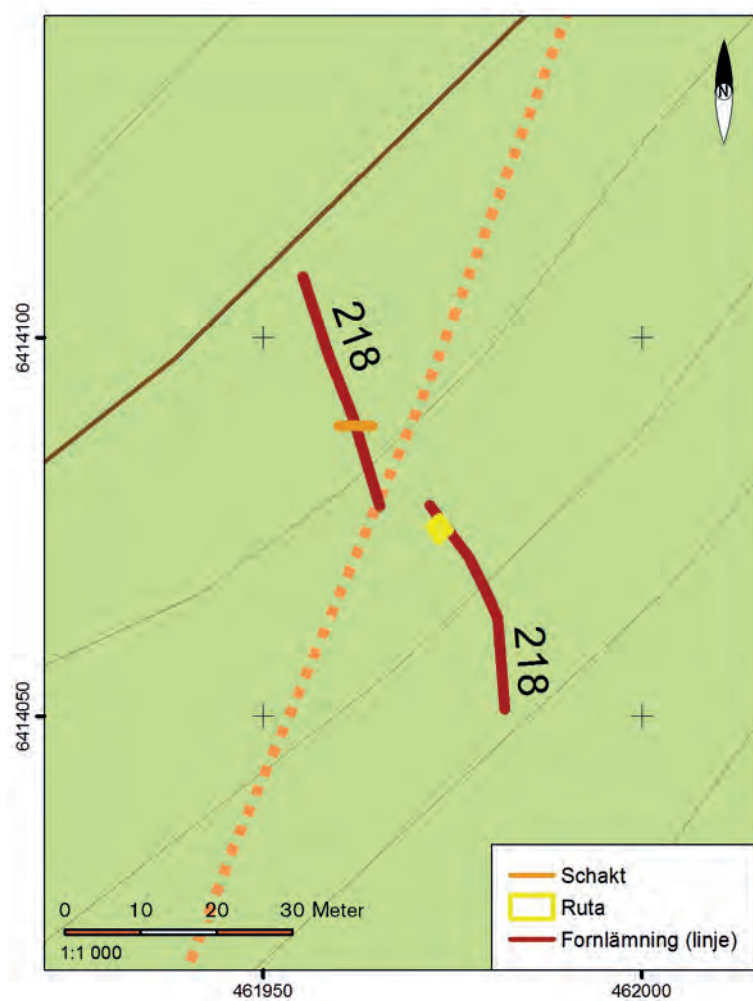
Hålvägssystem RAÄ 218

Fornlämning RAÄ-nr Skärstad 218 är registrerad i FMIS som ett färdvägssystem som innehåller tio hålvägar med en sammanlagd längd av cirka 370 meter i nordvästlig - sydöstlig riktning (FIGUR 1). Bredden på anläggningarna är 1,5–3,5 meter och djupet 0,15–0,5 meter.

Breddningen av den befintliga skogsvägen med anledning av vindkraftsetableringen kommer endast att påverka delar av fornlämningen och därför var det också den delen av lämningen som undersöktes och dokumenterades.

Där schaktet drogs, väster om skogsvägen, var hålvägen cirka 4 meter bred, 0,4 meter djup och hade en fyllning som var 0,4 meter tjock (FIGUR 7). Fyllningen var något mer diffus än de som tidigare undersökts vid RAÄ 214. Hålvägen i RAÄ 218 hade ett flammigt, något sandigt lager av brun humus omblandat med mer sandiga partier.

På östra sidan om den nuvarande skogsvägen grävdes en provruta, 1 x 1 meter, i anläggningen. Provrutan var 0,2 meter djup och bestod av brun humus med fyra större stenar. I provrutan sköt vatten

FIGUR 6. Plan över schakt och ruta inom RAÄ 218.

upp under arbetet och rann också ner i provrutan från sluttningen ovanför. Området runt provrutan metalldetekterades, men inga fynd påträffades.

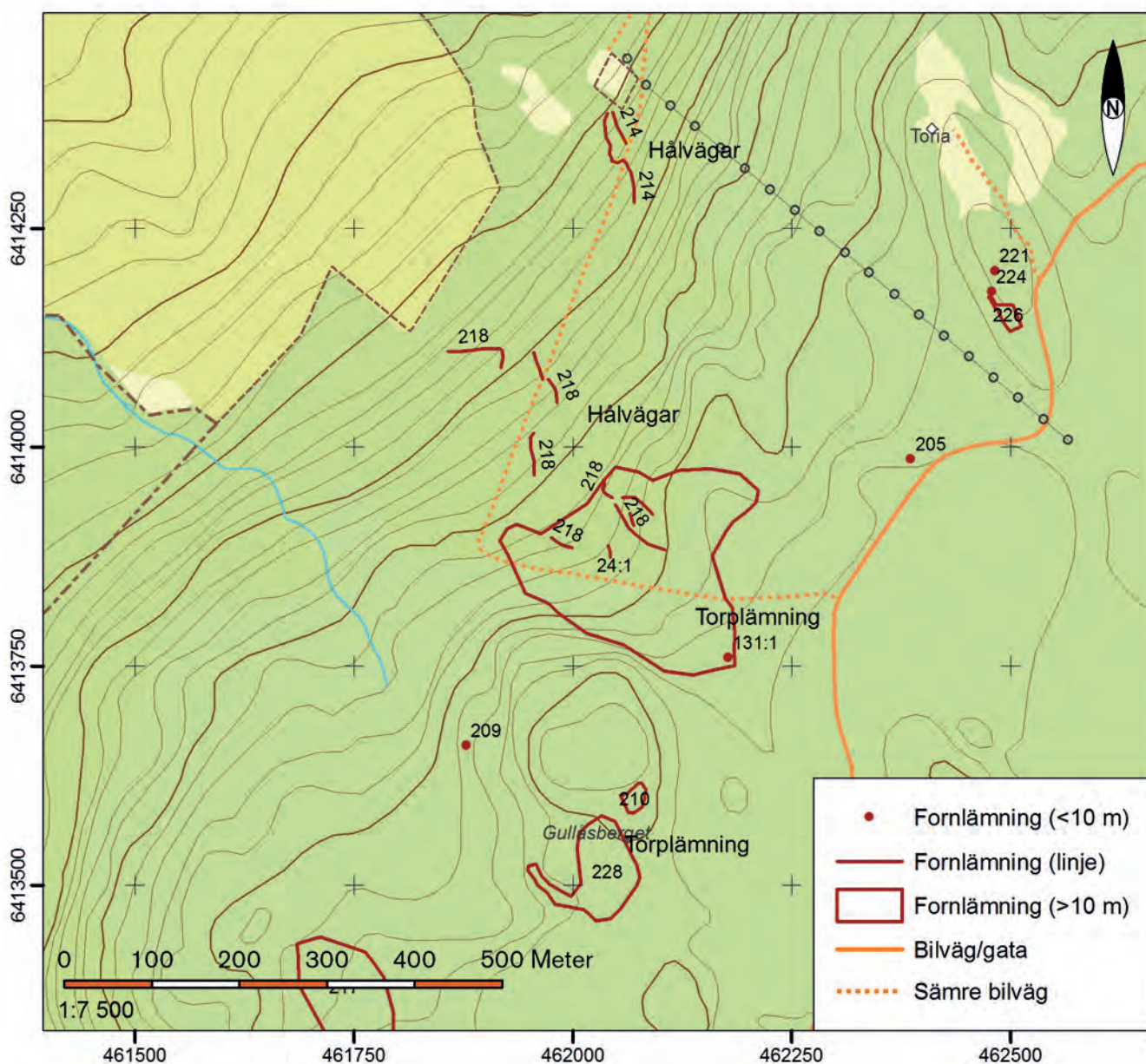
FIGUR 7. Hålvägen inom RAÄ 218 i profil. Foto från nordväst.

Hålvägarnas ändamål och ålder

Vad kan hålvägarna haft för ändamål? Det rör sig inte om några vägar för vagnar, de avsnitt som dokumenterades i föreliggande rapport har inga avtryck av hjulspår. Det ger istället sken av att handla om smalare gång- eller ridstigar.

Om man ser till riktningen av hålvägssystemen är det intressant att göra en jämförelse med hur torplämningarna ligger och i vilken riktning de kan tänkas ha färdats som bodde där. Uppe i skogen, i sydöstlig riktning, ligger två kända lägenhetsbebyggelser eller torplämningar. Dels RAÄ-nr 131:1 som också finns med på en karta från 1767 (Vestbö-Franzén 2012 och FIGUR 8). Utifrån den historiska kartan är det svårt att avgöra om det rör sig om torpet Peterberg, Pålstorp eller Spinnarebo. Det har alltså troligen legat

FIGUR 8. Plan med hålvägarnas förhållande till torplämningarna.

fler torp i närområdet. Vid inventeringen som gjordes inför vindkraftsutbyggnaden fann man ett spismursröse, en svag antydning till husgrund samt röjningsrösen på platsen (Vestbö-Franzén 2012).

Dessutom fann man något längre söderut ännu en lägenhetsbebyggelse: RAÄ-nr Skärstad 228, som består av en husgrund och röjningsrösen (FIGUR 8).

Ser man på kartan hur dessa två och troligen fler torplämningar har legat är det möjligt att de som bott där har utnyttjat hålvägarna som går snett nedför branterna, ner mot Skärstad. Hålvägarnas ålder visar då att torpen legat där redan under 1600-talet. Detta är högst troligt med tanke på att Lyckås bildades redan under 1580-talet och att det har legat flera dagsverkstorp under säteriet. De som bodde i torpen hade inte möjligheter att införskaffa häst och vagn och utnyttjade därför dessa enklare stigar. Man kan se att hålvägarna stratigrafiskt överlagras av den nu befintliga skogsvägen och alltså är äldre än den.

Fynd

Inga fynd påträffades under förundersökningen.

Sammanfattning

Inför vindkraftsetablering har Jönköpings läns museum genomfört en förundersökning av färdvägssystem RAÄ-nr Skärstad 214 och 218.

Hålvägarna som kommer att påverkas av den planerade vägbreddningen har undersökts och dokumenterats. Hålvägarna har tolkats som ridstigar och kolet som samlades in i en av anläggningarna sändes för analys. Vedartsanalysen visade på att det var al som brunnit och ¹⁴C-analysen gav en datering till 1600-tal. Torplämningarna som legat på höjderna i skogen visar på ett samband med hålvägarna både rumsligt och tidsmässigt.

Åtgärdsförslag

Den del av fornlämningarna som berörs av exploateringen har undersökts och dokumenterats och Jönköpings läns museum anser inte att fler insatser krävs inom aktuell yta.

Länsmuseet har samrått med Länsstyrelsen angående åtgärdsförslagen.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:431-3108-2015
 Länsstyrelsens beslutsdatum:.....2016-10-12
 Jönköpings läns museums dnr:190/2016
 Beställare:.....Statkraft Södra Vindkraft AB
 Rapportansvarig:.....Anna Ödeén
 Fältansvarig:.....Anna Ödeén
 Fältarbets tid:.....2017-04-06–2017-04-07
 Län:.....Jönköpings län
 Kommun:.....Jönköpings kommun
 Socken:.....Skärstad socken
 Fastighetsbeteckning:.....Lyckås 2:1
 Belägenhet:.....Ekonomiska kartans blad
64E 1gS
 Koordinater:.....N: 6414072 E: 461963
 Koordinatsystem:.....Sweref 99 TM
 Fornlämningsnummer:.....RAÄ-nr Skärstad 214 och 218
 Fornlämningstyp:.....Färdvägssystem
 Tidsperiod:.....Historisk tid

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

- Riksantikvarieämbetet 1990. *Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige*. Förteckning. Underlag för tillämpning av naturresurslagen 2 kap 6§. Stockholm.
- Vestbö-Franzén, Å. 2010. *Den inhägnade utmarken. Kulturhistorisk förstudie inför planerad vindkraftspark på Lyckås, Drättinge och Jordstorps ägor m.fl. i Skärstad och Svarttorps socknar, Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2010:27. Jönköping.
- Vestbö-Franzén, Å. 2012. *Vindkraft i Lyckås. Arkeologisk utredning etapp 1, inför etablering av vindkraftspark inom Lyckås med flera fastigheter, Skärstad och Svarttorps socknar, Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2012:32. Jönköping.
- Ödeén, A. 2017. *Lyckås 2:2. Arkeologisk utredning inför vindkraftsetablering, Skärstad socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2017:08. Jönköping.

Arkiv

Jönköpings läns museum.

Antikvarisktopografiskt arkiv.

F-Topo. Databas över ortnamn i Jönköpings län.

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, FMIS, Fornsök: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>.

Bilaga 1. Vedartsanalys

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1725

**Vedartsanalyser på material från Jönköpings län,
Huskvarna, Skärstad Raä 214, Lyckås.**

Adress:
Kattås
670 20 GLAVA

Telefon:
0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com

Bankgiro:
5713-0460
www.vedlab.se

Organisationsnr:
650613-6255

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1725

2017-04-20

Vedartsanalyser på material från Jönköpings län, Huskvarna, Skärstad Raä 214, Lyckås.

Uppdragsgivare: Anna Ödeén/Jönköpings läns museum

Arbetet omfattar två kolprov från en undersökning av en hålväg.

Båda proverna innehåller kol från al vilket gör att de kommer att ge tillförlitliga dateringar utan hög egenålder.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
	II	Lager i hålväg	0,3g	0,2g 2 bitar	Al 2 bitar	Al 47mg	
	III	Lager i hålväg	0,7g	0,1g 1 bit	Al 1 bit	Al 17mg	

Erik Danielsson/VEDLAB

Kattås

670 20 GLAVA

Tfn: 0570/420 29

E-post: vedlab@telia.com

www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Al Gråal Klibbal	<i>Alnus sp.</i> <i>Alnus incana</i> <i>Alnus glutinosa</i>	120 år	Klibbalen är starkt knuten till vattendrag. Gråalen är mer anpassningsbar	Motståndskraftigt mot fukt. Brinner lugnt och ger mycket glöd.	Klibbalen kom söderifrån ca 5000 f.Kr. Gråalen vandrar in norrifrån ett par tusen år senare

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar.

Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska

floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brottytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mork E. Vedanatomy 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färskas vedprover.

Bilaga 2. ^{14}C -analys

UPPSALA
UNIVERSITET

Uppsala 2017-05-23

Anna Ödeén
Jönköpings läns museum
Box 2133
550 02 JÖNKÖPING

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 30 59

Telefax:
018 – 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

**Resultat av ^{14}C datering av träkol från RAÄ 214, Skärstad socken,
Jönköpings kommun. (p 1093)**

Förbehandling av träkol och liknande material:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (8-10 timmar, under kokpunkten). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

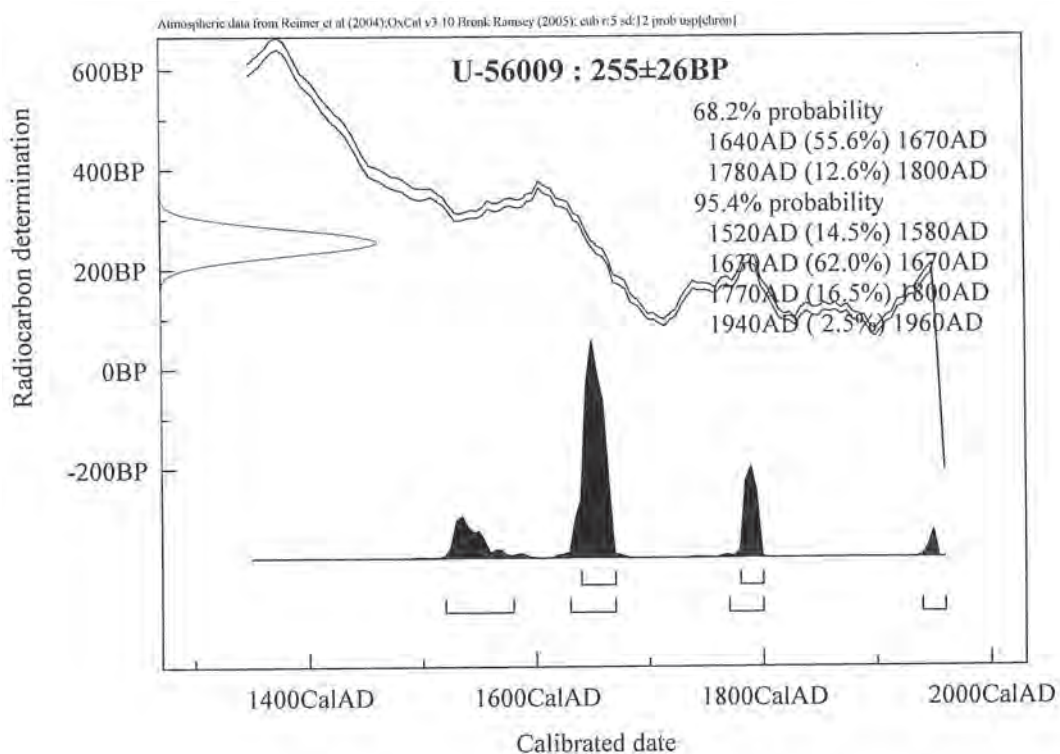
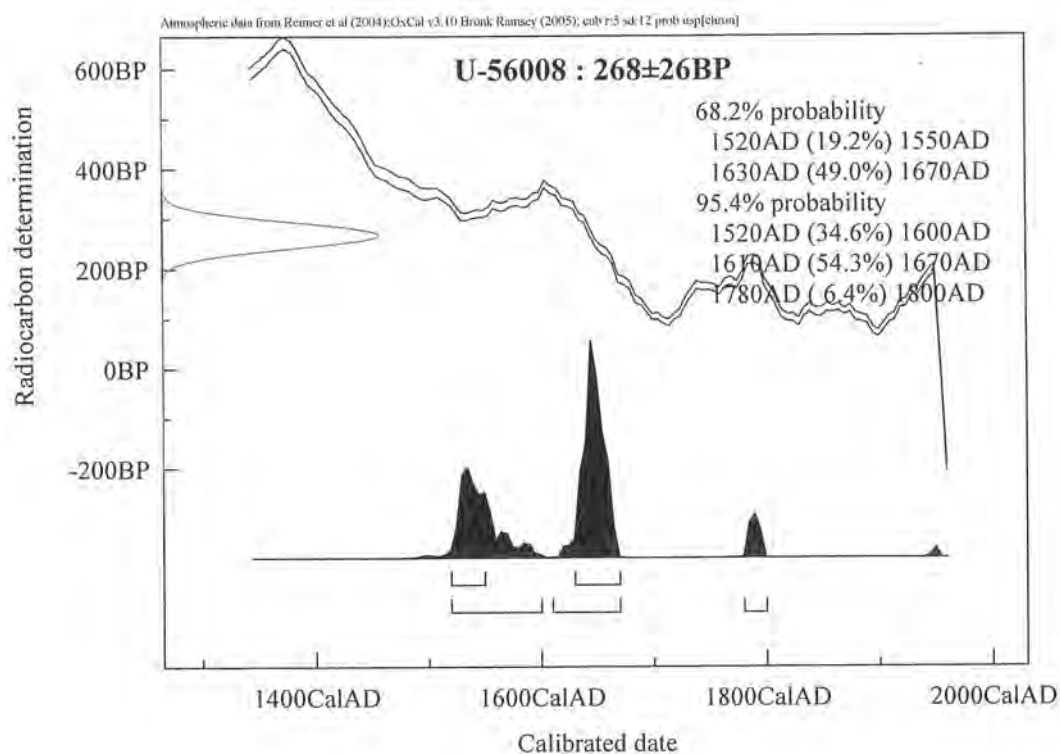
Före acceleratorbestämningen av ^{14}C -innehållet förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 4, till CO_2 -gas, som i sin tur konverteras till fast grafit genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

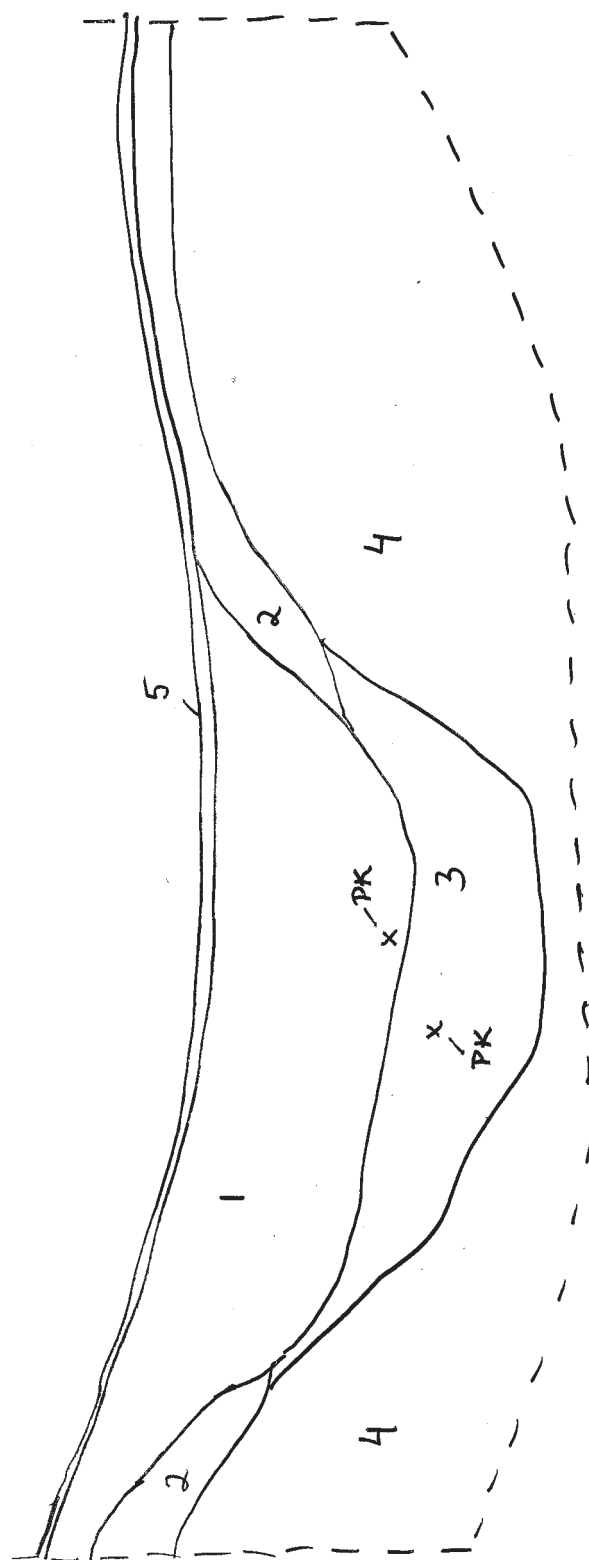
Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰ VPDB}$	^{14}C age BP
Ua-56008	Lyckås 190/2016 PK II	-28,9	268 ± 26
Ua-56009	Lyckås 190/2016 PK III	-29,3	255 ± 26

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/ Lars Beckel

Bilaga 3. Profiliritning RAÄ 214

PROFIL. RAÄ 214, sydvästra hålvägen. Ritad mot sydöst. Lager 1: hålvägen, bestående av mörkt gråbrun, något sandig humus. Kolprov insamlat.

Lager 2: kanterna av hålvägen, bestående av rödbrun sand med inslag av humus. Lager 3: Botten av hålvägen, bestående av grå till brun grusig sand. Kolprov insamlat. Lager 4: undergrunden bestående av beige till ljusbrun lerig morän med sten och grus. Lager 5: torvmatta.

Den streckade linjen visar schaktkanten.

Före 1600-talet bestod vägnätet på landsbygden i vårt land framförallt av upptrampade gång- och ridstigar. I sluttningar bildades ibland det som vi kallar för hålvägar, en fördjupning och ett avtryck efter de djur och människor som färdats där. Under våren 2017 har hålvägar undersökts vid Lyckås strax norr om Huskvarna.

